

УДК 343.98

DOI 10.33244/2617-4154.3(20).2025.226-237

І. Д. Северин,

аспірант Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
email: lopashchukira@gmail.com
ORCID 0009-0001-2402-300X

ВИТОКИ ТА ІСТОРИЧНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

У статті розглянуто питання витоків та історичного становлення інституту судових експертиз та висновку експерта в Україні.

Під час дослідження підтверджено, що перші паростки прообразу сучасної судової експертизи зародилися ще в VI ст. до нашої ери в Стародавньому Китаї. Уже тоді «знаючі люди» проводили дослідження з метою встановлення підробок документів. Усе це, звичайно, виконувалося на примітивному рівні, без будь-яких наукових методик, але стало поштовхом для подальшого розвитку науки, яку нині називаємо експертною.

З'ясовано, що перші спроби відкрити закономірності формування почерку, які б мали значення для дослідження рукописів, були зроблені в IV ст. до нашої ери в Стародавній Греції.

Установлено, що використання спеціальних знань «знаючих людей» у суді належать до періоду правління імператора Юстиніана I, приблизно в VI ст. нашої ери, коли пройшла одна з найвизначніших історичних правових реформ, що увійшла в аннали світової юриспруденції як кодифікація римського права, під назвою «Corpus juris civilis» («Звід цивільного права»). Відповідно до історичних відомостей та змісту літературних творів того часу саме в цей період під час судового процесу судді стали офіційно звертатися до спеціалістів щодо дослідження почерку.

Підтверджено, що архівні надбання не залишили нам жодних згадок про використання в судах Русі «знаючих людей». Але згадуються в них послухи (свідки), рядовичі, метальники (свідки меж), яких можна ототожнювати з категорією «знаючих або обізнаних людей».

Установлено, що «знаючі люди» в Польсько-литовську добу являли собою категорію допоміжних осіб, які використовувалися судами для перевірки достовірності документів, а також для опитування громади з метою встановлення певних фактичних обставин у справах, що розглядаються.

Підтверджено, що в козацьку добу в Україні такого інституту, як експертиза в розумінні окремої наукової чи юридичної процедури, не існувало, проте практика залучення фахівців (авторитетних осіб) для допомоги в розгляді справ практикувалося.

Установлено, що вперше термін «експерт» вітчизняний законодавець використав у Цивільному процесуальному кодексі 1925 року.

Ключові слова: експерт, судова експертиза, експертний висновок, знаючі люди, обізнані люди, авторитетні люди, Цивільний процесуальний кодекс, козацька доба.

Мета статті полягає в дослідженні витоків (першоджерел) та історично-правових передумов становлення висновку експерта.

Постановка проблеми. З'ясування питань, пов'язаних із виникненням та історичним розвитком висновку експерта, потрібних для розуміння розвитку й становлення експертної науки в Україні загалом та висновку експерта зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання висновку експерта в цивільному процесі є досить важливою темою для наукових досліджень. Серед останніх відомих публікацій на цю тематику варто пригадати такі: стаття «Висновок експерта у цивільному судочинстві» (Навч.-дослід. ін-т інтелектуальної власності НАПрН України, 2018), яку підготувала А. Штефан; стаття «Оцінка достовірності висновку судового експерта», яку опублікували В. Журавель, В. Коновалова та Г. Авдєєва (Вісника НАПрНУ, № 2, 2021); тези «Міжнародний досвід оцінки висновку експерта як джерела доказів» (Міжнар. конф., Дніпро, 17 червня 2021 року), які підготувала та опублікувала Г. Авдєєва тощо.

Виклад основного матеріалу. Розвиток людства, його еволюційний рух завжди супроводжували ускладненнями суспільних відносин, що зі свого боку збільшувало обсяг відповідної інформації для прийняття правильних і своєчасних рішень. Для цього, звичайно, потрібні фундаментальні знання й знаючі особи – спеціалісти та експерти. Як наслідок, на такі вимоги насамперед реагують своїми відкриттями доктринальна та прикладна науки. Наукові відкриття виникають не раптово, не миттєво і не на порожньому місці, а поступово, після ґрунтовних і кропітких досліджень. Їх зазвичай породжують час, місце й накопичені знання. І якщо ці відкриття увібрали в себе значний пласт відповідних знань, які мають важливе значення для потреб практики, та сформували ядро спеціалістів, які можуть ці знання реалізувати, то на їхній базі створюються відповідні наукові інститути (як складники науки в певній правовій галузі), які акумулюють ці знання й рекомендують для використання та застосування в практичній діяльності, отримані результати. Одним із прикладів створення такого інституту на базі накопичених знань і досвіду є інститут судових експертиз, який виник для дослідження й вирішення окремих наукових і практичних проблем на основі спеціальних знань і надання за їхніми результатами компетентних висновків.

Інститут висновку експерта є порівняно новим елементом вітчизняної юридичної науки та інституту експертизи. Оскільки в тому розумінні, яким його сприймаємо та використовуємо сьогодні, він з'явився в законодавстві України лише на початку ХХ століття. Хоча в завуальованому вигляді цей інститут є досить давнім, а історичне коріння його простягається набагато віків углиб людської історії, у часи за тисячі років до виникнення Київської Русі [1, с. 45].

До «обізнаних людей» або «знаючих людей» – (для зручності так будемо називати спеціалістів у певній галузі знань у давні роки, хоча цей термін був введений набагато

пізніше, лише в XV–XVI століттях) – правосуддя зверталось завжди впродовж існування людства. Щоправда, не завжди ці «знаючі люди» називалися експертами чи спеціалістами. Зазвичай їх називали свідками й не виокремлювали в якийсь окремий спеціальний процесуальний статус, як це зроблено сьогодні.

Перші відомі згадки про використання «знаючих людей» і спеціальних знань з'явилися в VI віці до нашої ери, у Стародавньому Китаї. Уже тоді, як показують архіви, з метою недопущення підробок використовувалися відбитки пальців рук для посвідчення документів. А «знаючі особи» за дорученнями суду чи владних мужів проводили дослідження за ознаками можливого підроблення документів.

Пізніше, у IV віці до нашої ери, у Стародавній Греції місцевими вченими робилися спроби відкрити закономірності формування почерку, які б мали значення для дослідження рукописів у суді.

Пізніші згадки про використання в судовому процесі спеціальних знань «знаючих людей» належать до періоду правління імператора Юстиніана I, приблизно в VI ст. нашої ери. При імператорі Юстиніані I у період з 527 по 565 роки пройшла одна з найфундаментальніших правових реформ, що увійшла в аннали світової історії юриспруденції як кодифікація римського права, що отримала назву «Corpus juris civilis» («Звід цивільного права»). Відповідно до історичних відомостей та змісту літературних творів того часу, саме в цей період під час судового процесу судді стали офіційно звертатися до спеціалістів щодо дослідження почерку. Саме при Юстиніані I уперше в історії людства на законодавчому рівні були закріплені положення про дослідження почерку під час вирішення спорів щодо достовірності документів.

Водночас варто визнати, що схожі дослідження, які умовно та з натяжкою можна назвати експертизами, були позбавлені наукової основи, що, звичайно, призводило до ухвалення тогочасними судами сумнівних рішень.

Досліджуючи початки й історичний розвиток судової експертизи загалом, не можна обійти історію появи та розвитку судової експертизи й висновку експерта, зокрема, і на теренах сучасної України.

Для зручності дослідження цього питання нам потрібно насамперед визначитися з періодизацією (етапами) історії розвитку права на території сучасної України. Більшість науковців виокремлюють ці етапи залежно від розвитку державності. Але для зручності скористаємося власною періодизацією розвитку права на території сучасної України, яка перегукується з періодизацією розвитку державності та права на території України, яку запропонували свого часу П. Л. Фріс та П. П. Музиченко: 1) період Русі та феодалної роздробленості (IX ст. – перша половина XIV ст.); 2) Польсько-литовська доба (із середини XIV ст. до середини XVII ст.); 3) Козацька доба (з кінця XV до кінця XVIII століття); 4) під імперською владою (з кінця XVIII до початку XX ст.); 5) Україна XX–XXI ст. [2, с. 67, 68; 3, с. 15–16].

А отже, визначившись з історичною періодизацією, вважаємо за потрібне розпочати дослідження початків та історичного розвитку судової експертизи й експертного висновку на території сучасної України з періоду Русі та феодалної роздробленості (IX ст. – перша половина XIV ст.).

На думку Ю. В. Педоси, першою правовою пам'яткою, яка увібрала в себе окремі ознаки, притаманні сучасній судовій експертизі, є договір між Київською Руссю і Візантією 911 року, в якій містяться згадки про участь певних осіб (фахівців) у визначенні вартості викраденого, наявності тілесних ушкоджень і причин смерті [4].

Проте архівні надбання – правові кодекси, як-от «Руська Правда» (XI–XII ст.), писемні збірники права, грамоти, літописи, нормативні акти тощо, аж до XIX століття не залишили нам жодних згадок про використання в судах у Русі «знаючих людей». Проте в них згадуються послухи (свідки), рядовичі, металники (свідки меж), яких можна ототожнювати з категорією «знаючих або обізнаних людей». Адже ці люди могли бути залучені для з'ясування складних питань, пов'язаних із діяльністю громади та землеволодінням.

У контексті цього доречно зауважити, що, якщо дійсно знання таких «знаючих людей» бралися до уваги під час ухвалення рішень за цивільними спорами, то їхня роль була особливо важливою в умовах тогочасного слабкого розвитку письмового права, коли справедливість установлювалася лише за допомогою авторитету громади та існуючих звичаїв.

Другий етап розвитку й функціонування права на території сучасної України тісно пов'язаний з Польсько-литовською добою, яка існувала із середини XIV ст. до середини XVII ст. Цей період характеризується політичною автономією українських земель у складі Великого князівства Литовського, яке стало правонаступником Київської Русі. Відтоді на ці землі, а пізніше лише на західно-українські землі, до яких входила Буковина, Волинь, Галичина, Поділля, Закарпаття, а також Західне Полісся, стала активно розповсюджуватися судова система Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, а після 1385 року, коли була підписана Кревська унія, – Речі Посполитої. Поряд із джерелами руського права, якими були звичаєве право, «Руська Правда», церковні статuti Володимира та Ярослава, стало діяти (та поступово їх замінювати) польське й литовське законодавство, зокрема: Судебник Великого князя Казимира Ягеллончика 1468 року, який пізніше замінили Литовські Статuti – «Старий» (1529 р.), «Волинський» (1566 р.), «Новий» (1588 р.) та інші нормативні акти (традиційно право Великого Литовського князівства трактують як литовсько-руське право).

Судочинство Польсько-литовської доби було загальним як для цивільних, так і для кримінальних правовідносин і мало змагальний і позивний характер.

«Знаючі люди» в Польсько-литовську добу являли собою категорію допоміжних осіб, які використовувалися судами для перевірки достовірності документів, а також для опитування громади з метою встановлення певних фактичних обставин у справі, що розглядається.

За дослідженнями Ю. В. Педоси, судебники 1497 та 1550 років, Литовські статuti 1529, 1566 та 1588 років як «обізнаних людей» залучали лікарів для вирішення питань медичного характеру, а «дяків» – для вирішення політичних, адміністративних, фінансових та інших [4].

Отже, з урахуванням цих історичних відомостей, можемо впевнено припустити, що схожі спеціалісти також залучалися судами, які діяли на західній частині території

України (Бессарабії, сучасної Закарпатської області), для дослідження документів з ознаками підроблення. А компетентні висновки за результатами їхніх знань лягали в основу рішень судів.

У середині XVII століття на окремих центральних і східних теренах українських воеводств Речі Посполитої виникла Українська козацька держава – Гетьманщина (неофіційна назва). Її поява пов'язана з визвольною війною українського народу проти поляків і турків. Ця держава проіснувала до 1775 року [5].

Законодавство Гетьманщини базувалося на козацькому звичаєвому праві, а також на правових актах та універсалах, які видавалися гетьманами й козацькими урядовцями. Також в Україні під час козацької доби використовувалися норми Литовського статуту та церковного звичаєвого права. Судові функції покладалися на військового суддю, а за певних обставин на військового осавула, військового писаря, кошового отамана, довбиша, курінних отаманів, а в складних справах навіть на всю військову раду (Кіш). Військовий суддя (кошовий суддя) розглядав важливі та складні кримінальні й цивільні справи козаків, керуючись звичаєвим правом і традиціями судової практики. У контексті цього варто також зауважити, що суди козацької доби не лише застосовували, а й творили право.

Як убачається із історичних джерел, у козацьку добу в Україні такого інституту в розумінні окремої наукової чи юридичної процедури не існувало, проте практика залучення фахівців (авторитетних осіб) для допомоги в розгляді справ практикувалася, особливо у важливих або спірних випадках.

Ситуація в цьому питанні кардинально змінилася після 1654 року. На Лівобережну частину України все більше стало розповсюджуватися законодавство Московської держави, особливо після відомих подій 1709 року. Паростки імперської експертної науки, яка в цей час досить активно почала розвиватися та знаходити своє закріплення в законодавстві, природньо стали поширюватися й на українські землі.

Очевидно, що у Військовому Статуті Петра I 1716 року вперше в кримінальному законодавстві, дія якого розповсюджувалася на територію сучасної України, було закріплено положення, яким наказувалося залучати лікарів для проведення судово-медичної експертизи. Це робилося для проведення ними дослідження пошкоджень на одязі й тілі потерпілого – для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями винного і настанням злочинного результату. Результати експертизи подавалися до суду у формі письмового свідчення, а достовірність їх підтверджувалася присягою виконавця (фахівцем) [6].

Отже, 1716 року в законодавстві, яке мало дотичне відношення до України, закріплювалося залучення спеціаліста для дослідження доказів у судових цілях; також уперше законодавець вимагав результати дослідження надавати суду у формі письмових свідчень, тобто фактично як висновок, та вперше законодавчо передбачив приведення до присяги фахівця, який здійснив дослідження, чим де-юре попереджав його про відповідальність за надання суду завідомо неправдивих відомостей за результатами проведеної експертизи.

Крім того, як зазначає Ю. В. Педос, «у 1743 році було упорядковано перший кодекс українського права «Права, за якими судиться малоросійський народ», положення якого визначали «стан божевілля» як природний дефект розумового розвитку та «стан алкогольного сп'яніння», що встановлювався лікарями (Глава XX арт. 44) [4]. Тобто суди почали активно використовувати спеціальні знання.

У період перебування України під імперською владою (з кінця XVIII до початку XX ст.), на відміну від кримінального, вітчизняне цивільне право до Судової реформи 1864 року активно не розвивалося. Це можна пояснити тим, що саме в цей період проходило становлення абсолютизму в тих імперських державних утвореннях (Російська та Австро-Угорська імперії), законодавство яких розповсюджувалося на територію сучасної України. А тому ці держави не були зацікавлені в активному розвитку цивільного матеріального та цивільного процесуального права, які б захищали права пересічного громадянина в суді [7].

Зрештою, тогочасні європейські правові реформи не могли не вплинути на законодавство Російської імперії, яке поширювалося на територію сучасної України, та пройти осторонь мимо нього.

Як наслідок, 20 листопада 1864 року в Росії пройшла Судова реформа, яка затвердила Статут кримінального судочинства (1864 р.) та Статут цивільного судочинства (1864 р.), що призвело до суттєвих змін у порядку здійснення кримінального й цивільного судочинства. Статут цивільного судочинства увібрав у себе основні принципи кодифікації цивільного процесу у Франції і, як зазначає професор В. Г. Лаврик, «фактично ґрунтувався на Цивільному процесуальному кодексі Французької республіки 1806 року» [8]. Завдяки цій реформі цивільне судочинство відокремлювалося від кримінального. Структуру Статуту цивільного судочинства складали загальні положення та чотири книги, які налічували 1 460 статей. Дія цих Статутів закономірно розповсюджувалася й на територію України.

Аналіз Статуту цивільного судочинства 1864 року показує, що терміни «експертиза» та «висновок експерта» в ньому ще не містилися.

Розвивалася експертна наука й на Галичині, яка в період з 1850 до 1918 років входила до складу Австро-Угорщини. Цікавим у цьому контексті є те, що в цивільних справах крайових судів Галичини, які керувалися законодавством останньої, «до особових доказів зараховувалися також свідчення і думка експертів, які своїми знаннями допомагали суддям зрозуміти доказовий матеріал чи досліджуване питання...» [9]. Згадки про те, що ці свідчення й думка експертів оформлялися як висновки, у тогочасних джерелах відсутні. Це дає підстави зробити висновок, що крайові суди обмежувалися лише усним викладенням експертами своєї компетентної думки. Експертами в судах були перекладачі, священники, психіатри, оцінювачі майна, знавці з нерухомості тощо.

У листопаді (за старим стилем у жовтні) 1917 року в Росії стався державний переворот, який ліквідував Російську імперію. Зважаючи на цю ситуацію, в Україні розпочалися революційні зміни, на меті яких було створення незалежної української держави. Це призвело до проголошення Української Народної Республіки (УНР), яка

прагнула до повної незалежності від Росії. Однак, як зазначив професор В. В. Комаров, що «з 1917 по 1921 р. судове законодавство України розвивалось драматично. Судове будівництво тих часів мало фрагментарний характер, оскільки цей період відзначався швидкоплинністю політичних процесів, які унеможлилювали створення засад незалежності української державності і, зокрема, судової системи...» [10, с. 14]. Тому, враховуючи ті реалії, які охопили тоді Україну, свідчити про якісь здобутки вітчизняної експертної науки не доводиться.

Після ліквідації більшовиками української державності та входження України до складу Радянського Союзу 1922 року, а західних земель – до складу Польщі 1923 року (офіційне визнання) вітчизняна експертна наука розвивалася під впливом російської та польської, відповідно.

1924 року в Українській РСР був ухвалений перший український Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК), який став фундаментальним явищем у розвитку законодавства й цивільного процесу України. Не вдаючись у деталі процесу, зазначимо, що одним із засобів доказів у ньому були висновки знавців. Тут уперше український законодавець вживає термін «експерт», який був тотожним терміну «знавець» [10, с. 16].

1 грудня 1929 року до ЦПК 1924 року внесено зміни, його було доповнено та деталізовано.

Відповідно до приписів статті 172 ЦПК 1929 року «для з'ясування питань, що виникають за розгляду справи та потребують спеціальних знань, суд може призначити експертів» [11, с. 201]. Український законодавець уперше вживає термін «експерт», без згадки про «знавців» або «обізнаних людей». Але повністю від терміна «знавці» не відмовляється. Цьому є підтвердження зміст статті 141, де, зокрема, цей термін законодавець знову згадує: «Суд може на свій почин або на заяву сторін проводити потрібні перевірки дані щодо поданих доказів через... виклик знавців (експертів)...» [11, с. 201].

Як і в попередніх законодавствах, у статті 179 ЦПК 1929 року також було закріплено припис, що «експертизу проводять на суді чи поза судом, коли це потрібно з характеру досліду або коли трудно приставити об'єкт досліду на суд» [12, с. 169]. А відповідно до статті 175 цього Кодексу «експерти дають свої висновки словесно або на письмі, з уподоби суду. Словесні висновки записуються до протоколу і їх підписує експерт. У разі надання писаного висновку суд має право зобов'язати експертів дати словесне пояснення свого висновку» [1, с. 201].

В іншій частині України, яка була під протекторатом Польщі, 1929 року публікується проект цивільного процесуального кодексу Польської Республіки, який набрав чинності 1933 року [13, с. 342]. Цей кодекс складався з двох частин. У першій було закріплено положення, яке стосувалися змагального судового процесу й третейського судочинства, а в другій – закріплено було положення про гарантуючий та ексекуційний процеси. У кодексі відобразилися характерні риси цивільного законодавства, яке розповсюджувалося на територію Польщі до отримання нею незалежності, – це і російського Статуту цивільного судочинства 1864 року, і німецького кодексу цивільного процесу 1877 року, і австрійського кодексу цивільного процесу 1895 року [14, с. 271; 15].

Незважаючи на те, що для встановлення фактичних обставин нерідко потрібне застосування спеціальних знань у формі експертизи, у польському цивільному процесуальному законодавстві на момент, коли західноукраїнські землі входили до складу Польщі, тобто до 1939 року, взагалі було відсутнє класичне визначення поняття «експерт» і «судова експертиза». У Польській Республіці експерти умовно прирівнювалися до «зовнішнього засобу фахових знань», до якого звертаються суд чи прокурор у разі потреби для ухвалення правильного рішення. І така тенденція підтримується в законодавстві Польщі до нині [16, с. 240–246].

1964 року в Українській РСР був ухвалений новий Цивільний процесуальний кодекс. Відповідно до ст. 27 ЦПК доказами в цивільній справі були будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку суд міг встановити наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення сторін, та інші обставини, які мали значення для правильного вирішення справи [17].

Ці дані встановлювалися, зокрема, таким засобом, як висновками експертів. На підставі ст. 36 ЦПК суддя забезпечував докази через витребування також за потреби й висновку експерта [17]. Варто зазначити, що в період чинності ЦПК 1964 року судді часто користувалися консультаціями спеціалістів різних галузей спеціальних знань і обмежувалися отриманням від них лише усних висновків. Загалом такий підхід існував, коли суд вважав призначення й проведення експертизи недоцільним. Наприклад, у разі коли для вирішення справи суду достатньо було отримання довідкових знань від архітектора-будівельника чи оцінювача нерухомості тощо. Тут також потрібно акцентувати увагу на тому, що ЦПК 1964 року не відмежовував експерта та спеціаліста.

Період незалежної Української держави (1991 – сучасний період). Цей період характеризується появою багатьох нормативно правових актів, які в певний спосіб стосуються проведення експертиз [18, с. 5]. Зокрема, український законодавець порядок призначення судових експертиз визначив Законом України від 25.02.1994 № 4038-ХН «Про судову експертизу», «Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз», яку затверджено наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 35/5, Цивільним процесуальним кодексом України від 18.03.2004 № 1618-IV та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 76 чинного ЦПК доказом у цивільній справі є будь-які дані, на підставі яких суд підтверджує або спростовує обставини (факти), на які посилаються сторони, та які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами, зокрема, як висновок експерта [19, с. 56].

Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що українська експертна наука та її складова – висновок експерта, пройшли багатомісячний еволюційний розвиток – від примітивних досліджень документів до серйозних досліджень, побудованих на сучасних передових досягненнях науки. Розвиток експертної науки в Україні мав хвилеподібний характер з чергуванням періодів активного становлення та занепаду. На окремих етапах, зокрема за часів Русі, елементи експертної діяльності знаходили своє відображення навіть у законодавчих актах. Натомість у добу Козацтва спостерігалось суттєве уповільнення розвитку експертної науки, яка фактично не функціонувала як самостійна

галузь знання. Надалі, за умов імперського панування, унаслідок об'єктивних політико-правових чинників, експертна наука знову почала формуватися як у доктринальному середовищі, так і в законодавчій сфері. Проте політичні катаклізми 1917–1921 років призвели до гальмування цього процесу, і на деякий час про експертну діяльність в Україні було практично забуто. У наступні десятиліття наука поступово відновлювалася і в сучасний період досягла відносної стабільності та належного рівня розвитку. Уперше на території сучасної України висновки «обізнаних людей» – прообраз сучасних висновків експерта, використовувалися ще в часи Русі. Перші правові згадки поняття «експерт», «висновки експерта» в Україні сягають другої половини XIX ст., коли українські землі входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій. Саме в цей період відбувається виокремлення термінів на позначення освічених спеціалістів у судочинстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія держави і права України : підручник / за ред. А. С. Чайковського. К. : Юрінком Інтер, 2003. С. 78.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ : Атіка, 2005. 332 с.
3. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб., виправл. і доповн. Київ : Знання, КОО, 2006. 437, [15–16] с.
4. Педос Ю. В. Становлення та розвиток національного законодавства щодо участі експерта та спеціаліста у кримінальному провадженні. URL : <file:///C:/Users/user/Desktop/30+%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%81.pdf> (дата звернення: 04.06.2025).
5. Inwentarz Konstytucy Koronnych W. X. Litewskiego, Przez Macieia Marcyana Ładowskiego, Sekretarza J. K. M. Metrykanta Kancelaryi Koronney. Od Roku Panskiego 1550. Do R. 1683. Kroto Zebrany. URL : https://www.google.com.ua/books/edition/Inwentarz_Konstytucy_Koronnych_W_X_Lit/wBuD1-GPoH4C?hl=uk&gbpv=1&dq=ukraina (дата звернення: 05.06.2025).
6. Сاینчин С. О. Використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів органами ДБР. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/> (дата звернення: 06.06.2025).
7. Максимов О. В., Стельникович С. В. Практики розгляду та вирішення цивільних справ в судах Правобережної України другої половини XIX – початку XX ст. (на прикладі Житомирського окружного суду). URL : <file:///C:/Users/user/Desktop/22628-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-27632-1-10-20250428.pdf> (дата звернення: 07.06.2025).
8. Лаврик Г. В. Статут цивільного судочинства 1964 р. і Цивільно-процесуальний кодекс 1895 р як моделі цивільного судочинства в українських землях у складі Російської імперії та Австро-Угорщини в другій половині XIX – на початку XX ст. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/522936.pdf> (дата звернення: 08.06.2025).

9. Ковальчук В. В. Дисертація «Правові основи організації і діяльності крайових судів у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1850–1918 рр.)». URL : https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/08/dis_kovalchuk.pdf (дата звернення: 09.06.2025).
10. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Х. : Право, 2012. 624 с.
11. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України (1929 р.). URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 11.06.2025).
12. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України (за 1925 рік). URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 01.06.2025).
13. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. Kodeks postępowania cywilnego. *DzURP*. 1930. Nr. 83. Poz. 651.
14. Borkowska-Bagieńska E., Lesiński B. Historia prawa sądowego: zarys wykładu. Poznań : Ars Boni et Aequi, 1995. 304 s.
15. Фаргушок Н. Б. Цивільний процесуальний кодекс Польської Республіки 1930 року. URL : https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1623 (дата звернення: 13.06.2025).
16. Дуфенюк О. М. Досвід Польщі стосовно участі судового експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Випуск 1. С. 240–249.
17. Цивільний процесуальний кодекс УРСР // Верховна Рада України / Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06#Text> (дата звернення: 15.06.2025).
18. Волкова І. А. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр учбової літератури, 2009. 84 с.
19. Цивільний процесуальний кодекс України. С. : ТОВ «ВВП НОТІС», 2022. 256 с.

REFERENCES

1. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy : pidruchnyk / za red. A. S. Chaikovskoho. K. : Yurinkom Inter, 2003. S. 78.
2. Fris P. L. Kryminalno-pravova polityka Ukrainiskoi derzhavy: teoretychni, istorychni ta pravovi problemy. Kyiv : Atika, 2005. 332 s.
3. Muzychenko P. P. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy : navch. posib., vyprav. i dopov. Kyiv : Znannia, KOO, 2006. 437, [15–16] s.
4. Pedos Yu. V. Stanovlennia ta rozvytok natsionalnoho zakonodavstva shchodo uchasti eksperta ta spetsialista u kryminalnomu provadzhenni. URL : <file:///C:/Users/user/Desktop/30+%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%81.pdf> (data zvernennia: 04.06.2025).
5. Inwentarz Konstytucyy Koronnychy W. X. Litewskiego, Przez Macieia Marcyana Ładowskiego, Sekretarza J. K. M. Metrykanta Kancelaryi Koronney. Od Roku Panskiego 1550. Do R. 1683. Kroto Zebrany. URL : https://www.google.com.ua/books/edition/Inwentarz_Konstytucyy_KoronnychY_W_X_Lit/wBuD1-GPoH4C?hl=uk&gbpv=1&dq=ukraina (data zvernennia: 05.06.2025).

6. Sainchyn S. O. Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia viiskovykh zlochyniv orhanamy DBR. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/> (дата звернення: 06.06.2025).

7. Maksymov O. V., Stelnykovych S. V. Praktyky rozghliadu ta vyrishennia tsyvilnykh sprav v sudakh Pravoberezhnoi Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. (na prykladi Zhytomyrskoho okruzhnoho sudu). URL : <file:///C:/Users/user/Desktop/22628%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%2%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-27632-1-10-20250428.pdf> (дата звернення: 07.06.2025).

8. Lavryk H. V. Statut tsyvilnoho sudochynstva 1964 r. i Tsyvilno-protseualnyi kodeks 1895 r yak modeli tsyvilnoho sudochynstva v ukrainskykh zemliakh u skladi Rosiiskoi imperii ta Avstro-Uhorshchyny v druhi polovyni XIX – na pochatku XX st. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/522936.pdf> (дата звернення: 08.06.2025).

9. Kovalchuk V. V. Dysertatsiia «Pravovi osnovy orhanizatsii i diialnosti kraiovykh sudiv u Halychyni v skladi Avstrii ta Avstro-Uhorshchyny (1850–1918 rr.)». URL : https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/08/dis_kovalchuk.pdf (дата звернення: 09.06.2025).

10. Komarov V. V. Tsyvilne protseualne zakonodavstvo u dynamitsi rozvytku ta praktytsi Verkhovnoho Sudu Ukrainy. Kh. : Pravo, 2012. 624 s.

11. Zbirnyk uzakonen i rozporiadzhen robitycho-selianskoho uriadu Ukrainy (1929 r.). URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 11.06.2025).

12. Zbirnyk uzakonen i rozporiadzhen robitycho-selianskoho uriadu Ukrainy (za 1925 rik). URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 01.06.2025).

13. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. Kodeks postępowania cywilnego. *DzURP*. 1930. Nr. 83. Poz. 651.

14. Borkowska-Bagińska E., Lesiński B. Historia prawa sądowego: zarys wykładu. Poznań : Ars Boni et Aequi, 1995. 304 s.

15. Fartushok N. B. Tsyvilnyi protseualnyi kodeks Polskoj Respubliki 1930 roku. URL : https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1623 (дата звернення: 13.06.2025).

16. Dufeniuk O. M. Dosvid Polshchi stosovno uchasti sudovoho eksperta u kryminalnomu provadzhenni. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia yurydychna*. 2018. Vypusk 1. S. 240–249.

17. Tsyvilnyi protseualnyi kodeks URSR // Verkhovna Rada Ukrainy / Zakonodavstvo Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06#Text> (дата звернення: 15.06.2025).

18. Volkova I. A. Sudovo-bukhhalterska ekspertyza : navch. posib. dlia stud. Vyshch. Navch. Zakl. K. : Tsentri uchbovoi literatury, 2009. 84 s.

19. Tsyvilnyi protseualnyi kodeks Ukrainy. S. : TOV «VVP NOTIS», 2022. 256 s.

I. D. Severin. ORIGINS AND HISTORICAL AND LEGAL BACKGROUND OF THE EXPERT'S CONCLUSION

The article examines the origins and historical development of the institution of forensic examination and expert opinion in Ukraine.

The study confirms that the first seeds of modern forensic examination were sown as early as the 6th century BC in Ancient China. Even then, “knowledgeable people” conducted

Северин І. Д. Витоки та історично-правові передумови висновку експерта

research to identify forged documents. All this, of course, was done at a primitive level, without any scientific methods, but it became an impetus for the further development of the science we now call forensic science.

It has been established that the first attempts to discover the patterns of handwriting formation that would be relevant to the study of manuscripts were made in the 4th century BC in Ancient Greece.

It has been established that the use of the special knowledge of “knowledgeable people” in court dates back to the reign of Emperor Justinian I, approximately in the 6th century AD, when one of the most significant historical legal reforms took place, which entered the annals of world jurisprudence as the codification of Roman law, under the name “Corpus juris civilis” (“Civil Law Code”). According to historical data and the content of literary works of that time, it was during this period that judges began to officially refer to specialists for handwriting analysis during court proceedings.

It has been confirmed that the archival records do not contain any references to the use of “knowledgeable people” in the courts of Rus. However, they mention witnesses, ordinary people, and boundary witnesses, who can be identified with the category of “knowledgeable or informed people.”

It has been established that “knowledgeable people” in the Polish-Lithuanian era were a category of auxiliary persons who were used by courts to verify the authenticity of documents, as well as to question the community in order to establish certain factual circumstances in the cases under consideration.

It has been confirmed that during the Cossack era in Ukraine, there was no such institution as expertise in the sense of a separate scientific or legal procedure, but the practice of involving specialists (authoritative persons) to assist in the consideration of cases was practiced.

It has been established that the term “expert” was first used by domestic legislators in the Civil Procedure Code of 1925.

Keywords: expert, forensic examination, expert opinion, knowledgeable people, informed people, authoritative people, Civil Procedure Code, Cossack era.

Стаття надійшла до редколегії 10 жовтня 2025 року